

MENADŽMENT ODRŽIVOG RAZVOJA TURISTIČKIH PROIZVODA U USLOVIMA KLIMATSKIH PROMENA

Predrag Todorov¹

SAŽETAK

U savremenom turizmu, klimatske promene predstavljaju jedan od najznačajnijih faktora koji utiču na razvoj i održivost turističkih proizvoda. Ovaj naučni rad analizira ulogu menadžmenta u implementaciji principa održivog razvoja pri kreiranju i prilagođavanju turističkih proizvoda novim klimatskim uslovima. Poseban fokus stavljen je na strategije koje omogućavaju očuvanje prirodnih i kulturnih resursa, smanjenje negativnih uticaja turizma i unapređenje ekonomske, ekološke i socijalne održivosti destinacija. Istraživanje ističe potrebu za inovativnim menadžerskim pristupima koji će odgovoriti na izazove klimatskih promena kroz integrisane politike i prakse u turističkom sektoru. Cilj rada je da doprinese razumevanju kako menadžment održivog razvoja može da unapredi otpornost i konkurentnost turističkih proizvoda u budućem periodu.

KLJUČNE REČI: menadžment, održivi razvoj, turistički proizvod, klimatske promene, prilagođavanje.

MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM PRODUCTS IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

ABSTRACT

In contemporary tourism, climate change represents one of the most significant factors influencing the development and sustainability of tourism products. This scientific paper analyzes the role of management in implementing the principles of sustainable development in the creation and adaptation of tourism products to new climatic conditions. Special emphasis is placed on strategies that enable the preservation of natural and cultural resources, the reduction of tourism's negative impacts, and the enhancement of the economic, environmental, and social sustainability of destinations. The research highlights the need for innovative managerial approaches to address climate change challenges through integrated policies and practices in the tourism sector. The aim of this paper is to contribute to understanding how sustainable development management can improve the resilience and competitiveness of tourism products in the future.

¹ MSc Predrag Todorov, doktorand, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za primenjeni menadžment, ekonomiju i finansije, Beograd, Ministarstvo turizma i omladine, Republika Srbija. predrag.travel@gmail.com <https://orcid.org/0009-0007-7433-9997>

KEYWORDS: *management, sustainable development, tourism product, climate change, adaptation.*

UVOD

Ovaj rad razmatra menadžment održivog razvoja turističkog proizvoda u uslovima klimatskih promena, sa fokusom na Republiku Srbiju. Uzimajući u obzir rastuće globalne rizike, cilj rada je da predstavi kako integrisani menadžerski modeli mogu unaprediti konkurentnost i otpornost destinacija. Poseban akcenat stavljen je na identifikaciju izazova i primenu inovativnih pristupa, uključujući standardizaciju kvaliteta, razvoj indikatora i saradnju lokalnih aktera. Rad se oslanja na pregled relevantne literature, primere dobre prakse i analizu prepreka koje usporavaju implementaciju održivih rešenja.

ODRŽIVI RAZVOJ U TURIZMU

Održivi razvoj je temelj za dugoročno planiranje turizma u svetlu rastućih ekoloških i društvenih izazova. Prema Brundtland komisiji, to je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija bez ugrožavanja mogućnosti budućih da zadovolje svoje potrebe (Brundtland, 1987, str. 43). U turizmu to znači usklađivanje ekonomskog razvoja sa zaštitom resursa i poštovanjem lokalnih zajednica i kultura.

Turistički proizvod, kao osnovna jedinica turističke ponude, sastoji se od kombinacije usluga, doživljaja, atrakcija i infrastrukture koje se nude posetiocima u jednoj destinaciji. U savremenom kontekstu, turistički proizvod mora da bude u skladu sa principima održivosti kako bi bio konkurentan i društveno odgovoran. Razvoj održivog turističkog proizvoda podrazumeva promišljeno korišćenje resursa, minimizaciju negativnog uticaja na životnu sredinu i jačanje lokalnog identiteta i participacije (Pan et al., 2023, str. 1514). Menadžment u turizmu, u tom smislu, mora da prepozna potrebu za strateškim pristupom koji uključuje multidisciplinarnost i dugoročno planiranje.

Bibliometrijska analiza Grizane (2025) pokazuje da je u periodu 2014–2024. došlo do porasta broja naučnih radova koji povezuju turizam i klimatske promene, sa dominantnim fokusom na teme kao što su uticaj na životnu sredinu, potrošnja prirodnih resursa, adaptacija i mitigacija² (engl. *mitigation*). Autorka ukazuje da i dalje postoji deficit u pogledu integracije različitih naučnih disciplina u istraživanjima održivog turizma, što predstavlja izazov za dalji razvoj menadžerskih praksi (Grizane, 2025, str. 214-215).

Pored teorijskog osvetljavanja pojmova održivosti i turističkog proizvoda, neophodno je razmotriti i ulogu menadžera u turističkom sektoru u ostvarivanju tih ciljeva. Prema analizi Gösslinga i saradnika (2023, str. 7), turizam bi mogao konzumirati čak 40% preostalog globalnog karbonskog budžeta ako se ne sprovedu ozbiljne strategije dekarbonizacije i odgovornog upravljanja. U tom smislu, menadžeri u turizmu sve više preuzimaju odgovornost za implementaciju "zelenih" strategija, smanjenje emisije ugljen-dioksida (CO₂) i uključivanje lokalnih aktera u donošenje odluka.

Da bi se postigli ciljevi održivog razvoja, menadžment turističkog proizvoda mora biti zasnovan na jasno definisanim politikama koje integrišu ekološke, društvene i ekonomske aspekte. Pan i saradnici (2023) ističu važnost donošenja odluka koje se zasnivaju na

2 Termin »Mitigacija« predstavlja mere koje se preduzimaju radi smanjenja intenziteta klimatskih promena, pre svega kroz smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte.

empirijskim podacima, evaluaciji učinaka i kontinuiranom učenju, kao i fleksibilnosti u odgovoru na globalne promene (Pan et al., 2023, str. 1522). Takav pristup zahteva primenu inovacija, saradnju među sektorima i edukaciju zaposlenih i potrošača, što predstavlja osnovu za transformaciju tradicionalnih modela turizma ka održivijim oblicima.

UTICAJ KLIMATSKIH PROMENA NA TURISTIČKU PONUDU I POTRAŽNJU

Klimatske promene imaju snažan uticaj na turizam, posebno kroz promene temperature, ekstremne vremenske događaje i porast nivoa mora. One oblikuju sezonske obrasce putovanja i zahtevaju prilagođavanje destinacija novim uslovima, naročito u zemljama koje zavise od sezonskog turizma (Mitrić et al., 2025; Zhou et al., 2024). Pored fizičkih uticaja, klimatski rizici sve češće utiču i na percepciju bezbednosti kod turista, što dodatno komplikuje planiranje i predvidivost turističkih tokova. Klimatske promene predstavljaju ozbiljnu pretnju održivom razvoju turizma, jer dugoročno utiču na prirodne resurse i kvalitet turističke ponude, naročito u destinacijama koje zavise od stabilnih vremenskih uslova (Lakićević et al., 2022).

U kontekstu Srbije, klimatske promene se ogledaju kroz promene u sezonskim padavinama, suše i toplotne talase koje značajno utiču na atraktivnost letnjih i zimskih turističkih destinacija. Planinski centri poput Kopaonika beleže smanjenje dana sa pouzdanim snežnim pokrivačem, dok raste broj termički ugodnih dana tokom leta, što dugoročno može narušiti sezonu zimskog turizma ukazujući na potrebu za adaptivnim strategijama (Malinović-Milićević et al., 2023). Istovremeno, intenzivne suše na planinskim područjima kao što je Suva Planina dovode do isušivanja izvora, što direktno utiče na banjski i ruralni turizam kao i na kvalitet vode, dok sve izraženiji toplotni talasi dodatno ugrožavaju atraktivnost destinacija (Associated Press, 2025). Adaptacija turističkog sektora u Srbiji podrazumeva strateško planiranje, diverzifikaciju ponude i uvođenje održivih praksi u upravljanju resursima, uključujući energetska efikasnost i zaštitu ekosistema.

Da bi se izbegli najteži efekti klimatskih promena, globalne emisije gasova sa efektom staklene bašte potrebno je smanjiti približno za polovinu do 2030. godine i postići neto-nultu emisiju do 2050. godine, pri čemu je prelazak na obnovljive izvore energije ključna upravljačka poluga (Pravdić et al., 2024, str. 230).

Ilić i saradnici (2024, str. 167) ističu da turistički sektor Srbije nema razvijene mehanizme za brzu adaptaciju na klimatske promene, pri čemu nedostatak lokalnih strategija koje integrišu zaštitu prirode i razvoj destinacije ostaje ključni izazov. Uz to, rastući zdravstveni rizici poput toplotnih udara i zaraznih bolesti zahtevaju da se pitanja bezbednosti ugrade u planiranje i promociju turističke ponude.

S obzirom na globalnu prirodu klimatskih promena, turistički sektor Srbije treba da razvije saradnju sa međunarodnim institucijama i učestvuje u zelenoj tranziciji, uz promociju ekoturizma i agroturizma radi podizanja svesti i jačanja otpornosti destinacija. Todorov i saradnici (2023) navode da je ekoturizam specifičan oblik turizma usmeren ka očuvanju prirodnih resursa i unapređenju održivog razvoja.

PRISTUPI ODRŽIVOM MENADŽMENTU TURISTIČKOG PROIZVODA

U savremenom turizmu, održivo upravljanje podrazumeva ravnotežu između očuvanja resursa i zadovoljenja potreba svih učesnika. Ključni elementi su strateško planiranje, merenje učinaka kroz indikatore i aktivno učešće javnog, privatnog i civilnog sektora u donošenju odluka (GSTC, 2019; Roxas et al., 2020). Primena cirkularne ekonomije u turizmu smanjuje ekološki uticaj i jača lokalnu ekonomiju kroz reciklažu, korišćenje lokalnih resursa i niže emisije CO₂ u odgovornim destinacijama.

Primena EMAS i ISO standarda u ekoturizmu povezuje strategiju i praksu kroz upravljanje resursima, obuku osoblja i evaluaciju uticaja, čime se smanjuje ekološki otisak³ i jača konkurentnost. Istraživanja potvrđuju da kombinacija standardizacije, edukacije turista i uključivanja lokalne zajednice donosi najodrživije rezultate (Todorov, 2025, str. 107-109).

Upravljanje destinacijom se sve više oslanja na digitalne tehnologije koje omogućavaju pametno upravljanje resursima i iskustvima posetilaca. Korišćenje sistema za monitoring, upravljanje tokovima turista i promociju manje poznatih lokaliteta smanjuje pritisak na osetljive prostore. Ovi alati omogućavaju donošenje odluka u realnom vremenu, što povećava efikasnost i održivost upravljanja destinacijom. Takođe, digitalne platforme olakšavaju komunikaciju sa turistima i podstiču odgovorno ponašanje kroz informacije i preporuke.

Globalna studija pokazuje da je integracija veštačke inteligencije (eng. AI – *Artificial Intelligence*) u turistički sektor, uključujući AI - podstaknute tehnologije poput chatbotova, personalizovanih sistema i prediktivne analitike, dovela do značajnog povećanja efikasnosti i održivosti u top turističkim destinacijama tokom perioda 2010–2022 (Siddik et al., 2025; Jovanović et al., 2024).

Kontinuirana edukacija o principima održivog poslovanja predstavlja temelj efikasnog turističkog menadžmenta. Poseban značaj ima osnaživanje lokalnog stanovništva i zainteresovanih strana, budući da povezivanje formalnih obrazovnih programa sa postojećim lokalnim kapacitetima značajno doprinosi spremnosti zajednice da primeni relevantne standarde i razvija zelene inicijative na terenu (Ilić et al., 2024, str. 145–149).

PRIMERI DOBRE PRAKSE

Upravljanje održivim razvojem turističkih proizvoda u uslovima klimatskih promena sve češće se oslanja na modele koji kombinuju ekološke, društvene i ekonomske dimenzije. U nastavku su prikazani odabrani primeri dobre prakse, kako na međunarodnom, tako i na domaćem nivou, koji ukazuju na efikasne strategije održivog menadžmenta.

Jedan od najpoznatijih primera održivih destinacija u Evropi je Ljubljana, koja se ističe merama poput smanjenja emisije CO₂, uvođenja električnog prevoza i promocije lokalnih proizvoda, što je podstaklo rast turističke potrošnje u lokalnoj zajednici (Koens et al., 2018, str. 103).

U Srbiji, Etno park Sovljak kod Bogatića predstavlja izizetan primer turističkog proizvoda zasnovanog na lokalnim vrednostima i tradicionalnoj baštini, uz minimalan uticaj na prirodu. Kroz autentične sadržaje i manifestaciju „Hajdučke noći“, posetiocima se pruža interaktivno iskustvo ruralnog života bez ugrožavanja resursa destinacije (<https://domacinskakuca.rs/2024/11/12/etno-park-sovljak/>). Takođe, Eko-kamp Fruška Gora kod

3 Ekološki otisak (eng. *ecological footprint*) je pokazatelj koji meri koliko prirodnih resursa ljudi troše u odnosu na kapacitet planete da te resurse obnovi.

Sremskih Karlovaca ilustruje kako održivi turizam može doprineti očuvanju prirode kroz edukaciju, korišćenje solarne energije, podršku lokalnoj zajednici i upravljanje otpadom. Kroz radionice, reciklažu i racionalno korišćenje resursa, kamp promoviše odgovorno ponašanje turista i održive prakse (<https://novisad.travel/single-auto-kamp/eko-kamp-fruska-gora/>). Ovakvi primeri pokazuju da održivi menadžment turističkih proizvoda može biti i konkurentan i društveno odgovoran.

Uspešan primer održivog turizma u Srbiji je Nacionalni park Tara, gde je kroz model „mekog turizma“ ograničen pristup osetljivim zonama radi zaštite biodiverziteta. U okviru WWF projekta posmatranja mrkog medveda razvijeni su ekološki odgovorni turistički paketi, uz aktivno učešće lokalne zajednice (WWF i JP NP Tara, 2019). Ovi slučajevi naglašavaju važnost strateškog planiranja i multidisciplinarnog pristupa u kreiranju održivih turističkih proizvoda, naročito u kontekstu prilagođavanja na klimatske izazove.

IZAZOVI I PREPREKE U IMPLEMENTACIJI ODRŽIVIH PRISTUPA

Implementacija održivih menadžerskih pristupa u turizmu suočava se sa jasnim institucionalnim izazovima u Srbiji, kapacitet lokalnih zajednica i turističkih organizacija često ne zadovoljava zahteve za sprovođenje održivih praksi, upravo zbog centralizovanih struktura upravljanja, slabije koordinacije i ograničenih resursa (Matović et al., 2025). Dalje, u zaštićenim područjima planinske Srbije, kao što je Kopaonik, identifikovani su problemi degradacije tla, fragmentacije staništa i negativnih efekata veštačkog osnežavanja, što otežava održivu planinarsku i zimsku turističku ponudu (Čurčić et al., 2019, str. 248).

Nedovoljna povezanost tržišnih analiza i upravljanja kvalitetom otežava planiranje specifičnih turističkih proizvoda. Primer nautičkog turizma pokazuje da bez razvoja infrastrukture, standardizacije usluga, međusektorske saradnje i jače podrške javnog sektora nema dugoročne održivosti ni jasnog pozicioniranja u razvojnim strategijama (Todorov & Milenkovski, 2023, str. 89-91).

Predeo izuzetnih odlika Vršacke planine ističe se kao značajna turistička destinacija zahvaljujući bogatoj autohtonoj flori i fauni, povoljnom geografskom položaju i kulturnim vrednostima, što omogućava razvoj ekoturizma, edukativnih i rekreativnih sadržaja. Iako su lokalni učesnici prepoznali važnost održivog razvoja, istraživanja ukazuju na nedostatak jasno definisanih pokazatelja za evaluaciju i ograničenu institucionalnu podršku, što otežava doslednu primenu principa održivog upravljanja turizmom (Trišić, 2022, str. 39).

Pored prirodnih i institucionalnih ograničenja, održivost u turizmu otežava i nedostatak kontinuiranog unapređenja. Mere poput EMAS i ISO standarda i edukacije se sporadično primenjuju, bez koordinacije i evaluacije, dok uspešna primena zahteva stalnu saradnju lokalne zajednice, organizacija i turista, što često izostaje u praksi (Todorov, 2025). Empirijski podaci iz urbanih sredina dodatno potvrđuju ovu disfunkcionalnost. U studiji sprovedenoj u Kragujevcu, utvrđeno je da turisti najviše cene kulturne i prirodne resurse, ali da destinacija kasni u implementaciji održivih praksi, uključujući edukaciju posetilaca, pametni monitoring i korišćenje obnovljivih izvora energije (Todorov, 2024, str. 52-54). Ovo ukazuje na potrebu za jasno definisanim indikatorima i institucionalnom podrškom koja bi omogućila dosledno sprovođenje održivosti u urbanom kontekstu.

Na globalnom nivou, samo oko 6,5% radova o održivom turizmu razmatra mitigaciju klimatskih promena, što ukazuje na metodološke i strukturne praznine u definisanju obi-

ma istraživanja i proceni emisija (Peeters et al., 2023). Transport, kao glavni izvor emisija u turizmu, i dalje je nedovoljno obrađen u literaturi, dok fragmentarni podaci o emisijama dodatno otežavaju sprovođenje dekarbonizacionih politika (Peeters et al., 2023; UNWTO & ITF, 2019).

Slabo razvijene komunikacione strategije otežavaju sprovođenje održivih mera. U naučkom i urbanom turizmu ključno je povezati ekološke vrednosti sa turističkim iskustvom, inače dekarbonizacione politike ostaju nevidljive turistima (Todorov & Milenkovski, 2023, str. 90-91; Todorov, 2024, str. 54-55).

Dalji izazov predstavlja percepcija održivosti kod samih turista: eko-sertifikati i ekološke oznake mogu da utiču na stavove i privuku pažnju, ali često ne dovode do dosledne promene ponašanja, a poverenje opada kada se pojavi *greenwashing*⁴ (deklarativno “zeleno“, bez supstance). Empirijski nalazi pokazuju “*attitude-behavior gap*“ (jaz između stava i ponašanja) i da *greenwashing* narušava *green trust*⁵, pa time i spremnost gostiju da plate ili izaberu „zelenu“ ponudu (Godovykh & Dwyer, 2024; Alyahia et al., 2024).

Tabela 1. Ključne menadžerske strategije za održivi razvoj turističkih proizvoda u uslovima klimatskih promena

Strategija/mera	Kratak opis	Cilj	Primer iz Republike Srbije
Standardizacija (EMAS, ISO)	Uvođenje ekoloških standarda za upravljanje resursima, otpadom i energijom	Smanjenje ekološkog otiska i povećanje kvaliteta	Planinski centri Kopaonik i Stara planina
Dekarbonizacija	Mere za smanjenje emisija CO ₂ i prelazak na obnovljive izvore energije	Doprinos ciljevima klimatske neutralnosti do 2050.	Hoteli sa solar-nim panelima na Zlatiboru
Razvoj indikatora održivosti	Definisanje i praćenje KPI-ja (npr. kapacitet poseta, kvalitet vode, nivo zadovoljstva turista)	Praćenje uticaja turizma i optimizacija resursa	Nacionalni park Tara
Digitalni monitoring	Korišćenje IoT (eng. <i>Internet of Things</i>) i analitike za praćenje broja posetilaca i potrošnje resursa	Prevenција prekomerne posećenosti i pritiska na ekosisteme	Eko-kamp Fruška Gora
Edukacija i participacija zajednice	Obuke za lokalne aktere i uključivanje u donošenje odluka	Jačanje lokalnog kapaciteta i dugoročna održivost	Etno-park u selu Sovljak kod Bogatića
Anti-greenwashing komunikacija	Transparentno prikazivanje “zelenih” mera prema turistima	Jačanje poverenja i brendiranje destinacije kao odgovorne	Turistička organizacija Vojvodine i Novog Sada

Izvor: Sopstveno istraživanje autora

U Tabeli 1 prikazano je šest ključnih menadžerskih strategija i mera koje mogu doprijeti održivom razvoju turističkih proizvoda u uslovima klimatskih promena. Strategije

4 *Greenwashing* (ili “zeleno prikrivanje”) označava praksu obmanjivanja javnosti od strane organizacija, preduzeća ili institucija koje se lažno predstavljaju kao ekološki odgovorne, dok u stvarnosti ne primenjuju održive prakse ili ih primenjuju minimalno i površno.

5 *Green trust* (ili “zeleno poverenje”) označava nivo poverenja potrošača/turista u ekološke tvrdnje, prakse i politike neke organizacije, proizvoda ili destinacije.

obuhvataju standardizaciju kvaliteta kroz primenu međunarodnih okvira poput EMAS i ISO standarda, dekarbonizaciju turističkih aktivnosti prelaskom na obnovljive izvore energije, razvoj indikatora održivosti radi praćenja uticaja turizma i optimizacije raspoloživih resursa, digitalni monitoring uz korišćenje Interneta stvari (IoT) i napredne analitike za praćenje posetilaca i potrošnje resursa, edukaciju i participaciju lokalne zajednice kroz obuke i uključivanje u procese odlučivanja, kao i *anti-greenwashing* komunikaciju kojom se transparentno i dosledno predstavljaju “zelene” mere radi jačanja poverenja i pozicioniranja destinacije kao odgovorne i održive.

ZAKLJUČAK

Ovaj naučni rad je ukazao na to da održiv menadžment turističkog proizvoda zahteva sveobuhvatan pristup koji povezuje ekološke, društvene i ekonomske dimenzije kroz institucionalnu podršku, aktivno učešće lokalnih zajednica i kontinuiranu edukaciju. Analizirani primeri iz Srbije i inostranstva pokazuju da primena inovativnih strategija, poput cirkularne ekonomije, digitalnih alata za praćenje posetilaca i uspostavljanja jasnih indikatora održivosti, može značajno doprineti otpornosti i dugoročnoj održivosti turističkih destinacija. Ipak, prepreke u vidu ograničenih resursa, nedovoljno razvijenih sistema za praćenje uticaja i slabog razumevanja koncepta održivosti među turistima zahtevaju sistemsku saradnju svih aktera i doslednu primenu javnih politika. Samo kroz ovakav koordinisan pristup moguće je efikasno odgovoriti na klimatske izazove, očuvati resurse i razvijati konkurentne turističke proizvode u skladu sa principima održivog razvoja.

LITERATURA

- Alyahia, M., Azazz, A. M. S., Fayyad, S., Elshaer, I. A., & Mohammad, A. A. A. (2024). Greenwashing Behavior in Hotels Industry: The Role of Green Transparency and Green Authenticity. *Sustainability*, 16(3), 1050. <https://doi.org/10.3390/su16031050>
- Associated Press. (2025, July 20). Water tanks replace springs on a Serbian mountain as drought endangers some 1,000 cows and horses. *AP News*. <https://apnews.com/article/balkans-serbia-drought-crops-cows-58400ca7b48ab7315f13005f7d5f75c5> Pristupljeno: 06.08.2025.
- Brundtland, G. H. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Ćurčić, N. B., Milinčić, U. V., & Stranjančević, A. (2019). Can winter tourism be truly sustainable in natural protected areas? A case study of Kopaonik National Park, Serbia. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 69(3), 241–252. <https://doi.org/10.2298/IJGI1903241C>
- Domaćincka kuća – Etno-park Sovljak. <https://domacinskakuca.rs/2024/11/12/etno-park-sovljak/> Pristupljeno: 01.08.2025.
- Global Sustainable Tourism Council. (2019). *GSTC Destination Criteria v2.0 (with Performance Indicators and SDGs)*. <https://www.gstc.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0-2022.pdf> Pristupljeno: 06.08.2025.
- Godovykh, M., Fyall, A., & Baker, C. (2024). Sustainable Labels in Tourism Practice: The Effects of Sustainable Hotel Badges on Guests' Attitudes and Behavioral Intentions. *Sustainability*, 16(6), 2484. <https://doi.org/10.3390/su16062484>
- Gössling, S., Balas, M., Mayer, M., & Sun, Y. Y. (2023). A review of tourism and climate change mitigation: The scales, scopes, stakeholders and strategies of carbon management. *Tourism Management*, 95, 104681. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104681>

- Grizane, T. (2025). Sustainable tourism and climate change: A bibliometric analysis of environmental impacts (2014–2024). *Environment. Technology. Resources – Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, 1, 213–220. <https://doi.org/10.17770/etr2025vol1.8699>
- Jovanović, R., Michalijos, M. P., & Seciu, C. (2024). Open data and smart tourism development in viticultural areas in Serbia. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 18(1), 2319–2326. <https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0196>
- Koens, K., Postma, A., & Papp, B. (2018). Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*, 10(12), 4384. <https://doi.org/10.3390/su10124384>
- Lakićević, M., Kostić, M., Pantović, D., & Žarevac Bošković, M. (2022). Efekti klimatskih promena na održivi razvoj turizma - studija slučaja Vrnjačka Banja. *Ekonomika*, 68(1), 81–91. <https://doi.org/10.5937/ekonomika2201081L>
- lić, M. Ž., Ilić, B., i Ostojić, B. (2024). Uloga edukacije za promociju i menadžment održivosti ruralnih područja u svetu i Srbiji. U *Zborniku radova 10. Međunarodne naučne konferencije "Mediji i ekonomija"* (str. 145–153). Banja Luka, Bosna i Hercegovina: Banja Luka College <https://doi.org/10.7251/BLCZR0723145I>
- Malinović-Milićević, S., Petrović, M. D., & Radovanović, M. M. (2023). Evaluation of outdoor thermal comfort conditions: Evidence from the Serbian major ski resort over the last 30 years. *International Journal of Biometeorology*, 67(5), 807–819. <https://doi.org/10.1007/s00484-023-02456-w>
- Matović, S., Lović Obradović, S., & Gajić, T. (2025). *Sustainable Tourism in Protected Areas: Comparative Governance and Lessons from Tara and Triglav National Parks*. *Sustainability*, 17(15), 7048. <https://doi.org/10.3390/su17157048>
- Mitrićă, B., Șerban, P.-R., Roznovietchi Mocanu, I., & Micu, D. (2025). The tourism sector's vulnerability to climate change-related phenomena: A case study in Romania. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 118, 105248. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2025.105248>
- Pan, S.-L., Wu, L., & Morrison, A. M. (2023). A review of studies on tourism and climate change from 2007 to 2021. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(5), 1512–1533. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-11-2022-1397>
- Peeters, P., Çakmak, E., & Guiver, J. W. (2023). *Mitigating climate change in sustainable tourism research*. *Tourism Management*, 100, 104820. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2023.104820>
- Pravdić, P., Đorđević, V., Erić-Obućina, J., i Obućina, V. (2024). *Ecological management as part of sustainable development in renewable energy sources*. U *Zborniku radova 10. Međunarodne naučne konferencije "Mediji i ekonomija"* (str. 229–238). Banja Luka College. <https://doi.org/10.7251/BLCZR0723229P>
- Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. R., & Gutierrez, E. L. M. (2020). Mapping stakeholders' roles in governing sustainable tourism destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 387–398. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.09.005>
- Siddik, A. B., Forid, M. S., Yong, L., Du, A. M., & Goodell, J. W. (2025). Benefits and challenges of artificial intelligence for sustainable tourism development in top tourist receiving countries, 2010–2022. *Technological Forecasting & Social Change*, 210, Article 123875. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123875>
- Todorov, P. (2024). Sustainable development of urban tourism in Kragujevac. *Ekonomika*, 70(3), 43–59. <https://doi.org/10.5937/ekonomika2403043T>
- Todorov, P. (2025). Upravljanje kvalitetom ekoturističkog proizvoda. *Turističko poslovanje*, 35, 105–114. <https://doi.org/10.5937/turpos0-58007>
- Todorov, P., & Milenkovski, L. (2023). Nautical tourism as a key tourist product for the improvement of tourism in Serbia. *UTMS Journal of Economics*, 14(1), 87–94.
- Todorov, P., Mihailović, B., i Brzaković, P. (2023). Ekološki aspekti održivog razvoja turizma. *Turističko poslovanje*, 31, 71–82. <https://doi.org/10.5937/turpos0-43367>

- Trišić, I. (2022). Predeo izuzetnih odlika “Vršacke planine” u funkciji razvoja turizma. *Turističko poslovanje*, 29, 37-45. <https://doi.org/10.5937/turpos0-37377>
- Turistička organizacija Novog Sada. <https://noviad.travel/single-auto-kamp/eko-kamp-fruska-gora/> Pristupljeno: 01.08.2025.
- UNWTO & ITF. (2019). *Transport-related CO₂ Emissions of the Tourism Sector – Modelling Results*. Madrid: UNWTO. <https://doi.org/10.18111/9789284416660>
- WWF & JP NP Tara. (2019). *Istraživanje tržišta i potencijala za održivo posmatranje mrkog medveda u Nacionalnom parku Tara*. https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/istraivanje_trita_i_potencijala_za_odrivo_posmatranje_mrkog_medveda_u_np_tara_rs.pdf Pristupljeno: 01.08.2025.
- Zhou, W., Faturay, F., Driml, S., & Sun, Y.-Y. (2024). Meta-analysis of the climate change-tourism demand relationship. *Journal of Sustainable Tourism*, 32(9), 1762–1783. <https://doi.org/10.1080/09669582.2024.2354882>

